

Kapitalizmuskép a magyar protestáns gazdaságtudomány tükrében

PÉNZ ÉS HIT előadássorozat

**SZTE BTK Összehasonlító
Irodalomtudományi Tanszék**

Szeged, 2012. május 10.

Dr. Kovács György

szakcsoportvezető egyetemi docens

SZTE GTK Pénzügytani Szakcsoport

Kapitalizmuskép a magyar protestáns gazdaságetika tükrében

- 1.) Kapitalizmus és protestáns etika: a problematika megjelenése és a reformátori alapok
- 2.) A reformáció évszázadai: az „aktív” szerep hiánya
- 3.) Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

1. Kapitalizmus és protestáns etika: a problematika megjelenése és a reformátori alapok

Német történeti iskola és liberális teológia

- Werner Sombart: *A modern kapitalizmus* (1902)
- Max Weber: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* (1905)
- Ernst Troeltsch: *Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen* (1912)
- Richard Niebuhr: *Krisztus és kultúra* (1951)

1. Kapitalizmus és protestáns etika: a problematika megjelenése és a reformátori alapok

A kapitalizmus kialakulása és a vallási tényezők közötti kapcsolat

- Racionális/polgári szellem + neokálvinista puritán etika: önfegyelem, módszeres életvezetés, szorgalom a világi hivatásban, evilági aszkézis
- Üdvözülési szorongás + Westminsteri Hitvallás
- Kis- és középpolgárság szerepe + Szektastruktúra - Kisebbségi lét

1. Kapitalizmus és protestáns etika: a problematika megjelenése és a reformátori alapok

A kapitalizmus kialakulása és a vallási tényezők közötti kapcsolat

- Kisebbségi lét (Toynbee, Wallerstein, Szekfű, Simmel): hugenották, jogi korlátok, nemzeti polgárság politikai emancipációja + kockázatvállalási hajlandóság
- Kapitalizmus és protestáns ideológia összeegyeztet-
hetősége (Wallerstein, Hill): kereskedelmi
kapitalizmusban érdekeltek azonosulása a protestan-
tizmussal, változások hordozóinak azonosulása a belső
értékek felé fordulással ↔ katolicizmus ceremóniái,
intézményesültsége
- Földrajzi elhelyezkedés (Hill, Trevor-Roper): másodlagos
szerep Európa hatalmi térképén, jövedelemcentralizáció
elleni tiltakozás

1. Kapitalizmus és protestáns etika: a problematika megjelenése és a reformátori alapok

A kapitalizmus kialakulása és a vallási tényezők közötti kapcsolat

- Tantételbeli hatások: igazságos ár, uzsora (Ashton), szabadságvágy, Istenhez fűződő individualista kapcsolat, gyülekezeti élet önkéntes társulás jellege, nyomtatott bibliai szöveg egyéni értelmezése politikai demokráciára, liberalizmusra gyakorolt hatása, ennek gazdasági következményei (Weber, Troeltsch)
- Lutheránizmus és kálvinizmus szociáletikai karaktere – Innerweltliche Askese (Troeltsch)
- Kálvinizmus konverzionista és lutheránizmus dualista szemlélete (Niebuhr)

1. Kapitalizmus és protestáns etika: a

problematika megjelenése és a reformátori alapok

„a református individualizmus különös ösztönzést nyert minden irányban az aktivitásra, vagyis arra, hogy személyét teljesen belevesse a világ és a társadalom problémáinak megoldása körül tomboló küzdelmekbe, hogy szüntelenül, alaposan és építve dolgozzék”

„a kálvinista aszkézis alapgondolata: benne élni a világban, de mégis felette lenni annak, mely felfogás egyrészt fokozza a munkát, másrészt mértékletességet eredményez - a bűnös világ által magasra értékelt - fogyasztás vonatkozásában. Ez a fokozott munka és a mérsékelt fogyasztás természetesen jelentős tőkeképződéshez vezet, de nem öncélúan, hogy az embernek minél többje legyen, hanem azért, hogy Isten szegényei közül minél többnek a gondját viselhesse, s ennek eredményeként jelentős szociális alkotások keletkeznek a kálvinista világban.” (Ernst Troeltsch: *Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen*)

1. Kapitalizmus és protestáns etika: a problematika megjelenése és a reformátori alapok

Lutheranizmus és kálvinizmus

- Lutheranizmus eszkatológikus és kálvinizmus evolucionista szemlélete, individualista versus társadalmasított cselekvésorientáció
- „két birodalom elmélet”, quasi államegyházi modell ↔ „szabad egyház szabad államban” kálvinista elve, presbiteriális egyházszervezet
- Fejedelmi, birodalmi-rendi jelleg, „wittenbergi homok és sár” ↔ kis- és középpolgárság szerepe, Genf gazdasági jelentősége
- Fejedelmi gazdaságpolitika, belső gazdaság fejlesztése, kameralizmus ↔ polgárság támogatása, megerősödése, külkereskedelem kitüntetett szerepe, merkantilizmus
- Rendi állam → liberális jogállam: fejedelmi abszolutizmus ↔ alkotmányos formák, puritanizmus ellenhatása kezdődő abszolutizmussal szemben

1. Kapitalizmus és protestáns etika: a problematika megjelenése és a reformátori alapok

- Hivatásetika: konzervatív hivatásetika, földművelés előtérbe kerülése ↔ munkavégzés a „Soli Deo Gloria” jegyében, produktív és nem produktív munkaágak egyenrangúsága, lelki-szellemi arisztokrácia kiválasztódása (iskoláztatás) + fogyasztás korlátozása, evilági aszkézis, egyházfegyelem
- „állami szabályozás”, „autark gazdaságpolitika”, prédikátorok polgárfejelmező szerepe ↔ kollektív kormányzati formák preferálása, presbitériumok + rendi gyűlések szerepe + ellenállási jog, állami felsőség egyházi intelmei, méltányos adóztatás, (kül)kereskedelem fontossága
- Kamat: felmerülő kár és elmaradó haszon (késedelmi kamat és haszonáldozati költség) ↔ méltányosság (fogyasztási kölcsön + kölcsönvevő jövedelme) + hatékony tőkeallokáció (jövedelmezőbb területek hitelezése + közösségi érdek)

1. Kapitalizmus és protestáns etika: a problematika megjelenése és a reformátori alapok

A magyar protestáns etika

- Vallás, református egyházi/egyéni élet versus „nemzetmentő szociológia”
- Kálvini alapokról történő teológiai/egyháztörténeti letérés miatti gazdasági aktivitás hiánya versus aktivitás egyéb megnyilvánulása
- Magyar koraújkor – a kapitalizmus kezdetei: XVI-XVII. századi erdélyi protestantizmus „aktív” korszaka
- A Monarchia kora és a két világháború közötti időszak – az ipari kapitalizmus kora: a XIX/XX. századi protestáns szociáletika „passzív” korszaka

1. Kapitalizmus és protestáns etika: a problematika megjelenése és a reformátori alapok

A magyar protestáns etika

- Teológiai alapok és cselekvésorientáció
- Egyházszerkezeti kérdések, állam-egyház viszony
- Társadalom/gazdaságtörténeti háttér
- Protestáns „közgazdasági” gondolkodás

2. A reformáció évszázadai: az „aktív” szerep hiánya

- A lutheranizmus és kálvinizmus magyarországi idő- és térbeli rétegzettsége, a teológiai határok elmosódása, az unió gondolata
- A protestáns identitás három rétege: teológiai (XVI. sz.), közjogi (XVII-XIX. sz.) és kulturális (XIX-XX. sz.)
- A puritanizmus terjedése: a pszichikai elem kérdése és a II. Helvét Hitvallás
- Szekta-struktúra és erdélyi társadalom: a presbitériumok szerepe, református quasi államegyházi tendenciák
- Erdélyi polgárság: városellenes tendenciák, polgári/nemesi identitás
- Bethlen Gábor „ösztönös merkantilizmusa”/ „prekammeralizmusa”

2. A reformáció évszázadai: az „aktív” szerep hiánya

- A reformáció jelentősége: világi hivatás felértékelése + anyanyelvi irodalom kibontakozása
- Vallási tartalom – protestáns kultúrkör
- Erdélyi/felső-magyarországi kiadás, 3 irodalmi irányzat
- Háztartás/birtokkezelés gyakorlati kérdései (Mélius Juhász, Decsi Csimor, Nadányi, Apáczai Csere, Martonfalvi Tóth, Tessedik)
- Államelméleti/etikai munkák, fejedelmi tükrök (Szenczi Molnár, Laskai, Pataki Füsüs, Apáczai Csere, Pataki Tóth, Teleki)
- Királyság jövedelmei, piacok szabályozása, gazdaságpolitika (Szentmártoni Bodó, Oroszhegyi, Felvinczi, Apáczai Csere, Bethlen, Tessedik)

2. A reformáció évszázadai: az „aktív” szerep hiánya

- Kormányzás: mérsékelt központosítás (Pataki Füsüs, Laskai, Tessedik), fejedelmi abszolútizmus/ arisztokrácia/ demokrácia veszélyei+állásfoglalás hiánya (Apáczai), fejedelem törvénytisztelete, mértékletessége, sáfársága, méltányos adózás, tisztviselők megfelelő kiválasztása (Pataki Füsüs, Laskai, Apáczai, Teleki)
- Egyház-állam: uralkodó vallás támogatása (Pataki Füsüs, Laskai), presbitérium ellenőrző szerepe + államegyházi tendenciák elfogadása→ következetlen puritanizmus (Apáczai)
- Magánháztartás: szorgalmas munka+mérsékelt fogyasztás (Laskai, Szentmártoni Bodó, Oroszhegyi, Felvinczi, Szenczi Molnár, Apáczai, Martonfalvi Tóth, Tessedik)
- Szabad polgári tulajdon (Laskai, Apáczai), jobbágyság viszonyainak javítása (Apáczai, Martonfalvi Tóth, Tessedik)

2. A reformáció évszázadai: az „aktív” szerep hiánya

- Iparfejlesztés fontossága, mesteremberek betelepítése (Apáczai, Bethlen, Tessedik)
- Kereskedelem: „rút kereskedés” (Laskai), távolsági kereskedő fáradságának és piacismeretének értékelése (Szenczi Molnár, Felvinczi, Bethlen)
- Kamat: „gonosz uzsora” (Laskai), kamat elvetése (Apáczai), produktív kamat elismerése (Martonfalvi Tóth), uzsora-szabályozás helyett a gazdasági élet jobb megszervezése (Tessedik)
- Iskolarendszer kitüntetett szerepe, gyakorlati oktatás fontossága (Apáczai, Tessedik)
- Gazdasági forgalom, belső kereslet, munkamegosztás szerepének felismerése (Szentmártoni Bodó, Oroszhegyi, Felvinczi, Apáczai, Tessedik), merkantilizmus (Apáczai) és kámeralizmus hatása (Tessedik)

2. A reformáció évszázadai: az „aktív” szerep hiánya

- Kálvinista(lutheránus) aktivitás: lelkiismereti és alkotmányos szabadság védelmezésének összefonódása, rendi viszonyok konzerválása → liberális jogállam XIX. sz. támogatása
- Ellenállási jog, méltányos adóztatás
- Kálvinizmus arisztokratikus demokratizmusa, az iskolarendszer kitüntetett szerepe

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a

„passzív” szerep előtérbe kerülése

- Szorgalom helyett a kockázatvállalás jutalmazásának előtérbe kerülése + az aszkézis szellemének elvesztése, tőkefelhalmozás: munkaalkalom teremtése (→munkanélküliség) és szociális alkotások helyett a luxusfogyasztás előtérbe kerülése
- Német liberális teológia és német történeti iskola: Schmoller, Wagner, Stoecker, Troeltsch, Harnack – Bartók, Szóts, Bernát, Kováts J.
- Belmissziói mozgalmak: skót, angol, német interkonfesszionális mozgalmak – Filadelfia Egyesület, Lórántffy Egyesület
- Vallásos szocializmus – szocialisták és protestantizmus szövetsége, a kapitalista gazdasági rend felszámolása: Hermann Kutter, Leonhard Ragaz – Jánosi Zoltán
- Történelmi kálvinizmus: Abraham Kuyper – Sebestyén Jenő

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

A német liberális teológia és a német történeti iskola

- A lutheránus teológia schleiermacheri fordulata: a kultúrprotestantizmus térhódítása, a hit és tudomány összhangba hozása, az eszkatológikus vonás háttérbe szorulása
- A nemzeti eszményekkel telítődött, államhatalomnak engedményeket tevő német liberalizmus, a nemzeti liberalizmus porosz birodalmi és protestáns jellege, a lutheránus államegyház és állami szociálpolitika

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

A német liberális teológia és a német történeti iskola

- Német történeti iskola: kameralista liberalizmus, a szociális piacgazdaság előképe, bankok, biztosítók, közlekedés, közszolgáltatások államosítása, adózás újraelosztó szerepének, jóléti szempontjainak fokozása
- Wagner és Stoecker keresztyénszocialista pártja: állam gazdaság szervező szerepének erősítése, betegség- és nyugdíjbiztosítás, részleges államosítás, tőzsde korlátozása, munkaetika fontossága
- Schmoller és a Verein für Sozialpolitik: a társadalompolitika lutheránus államelméleti gyökerei

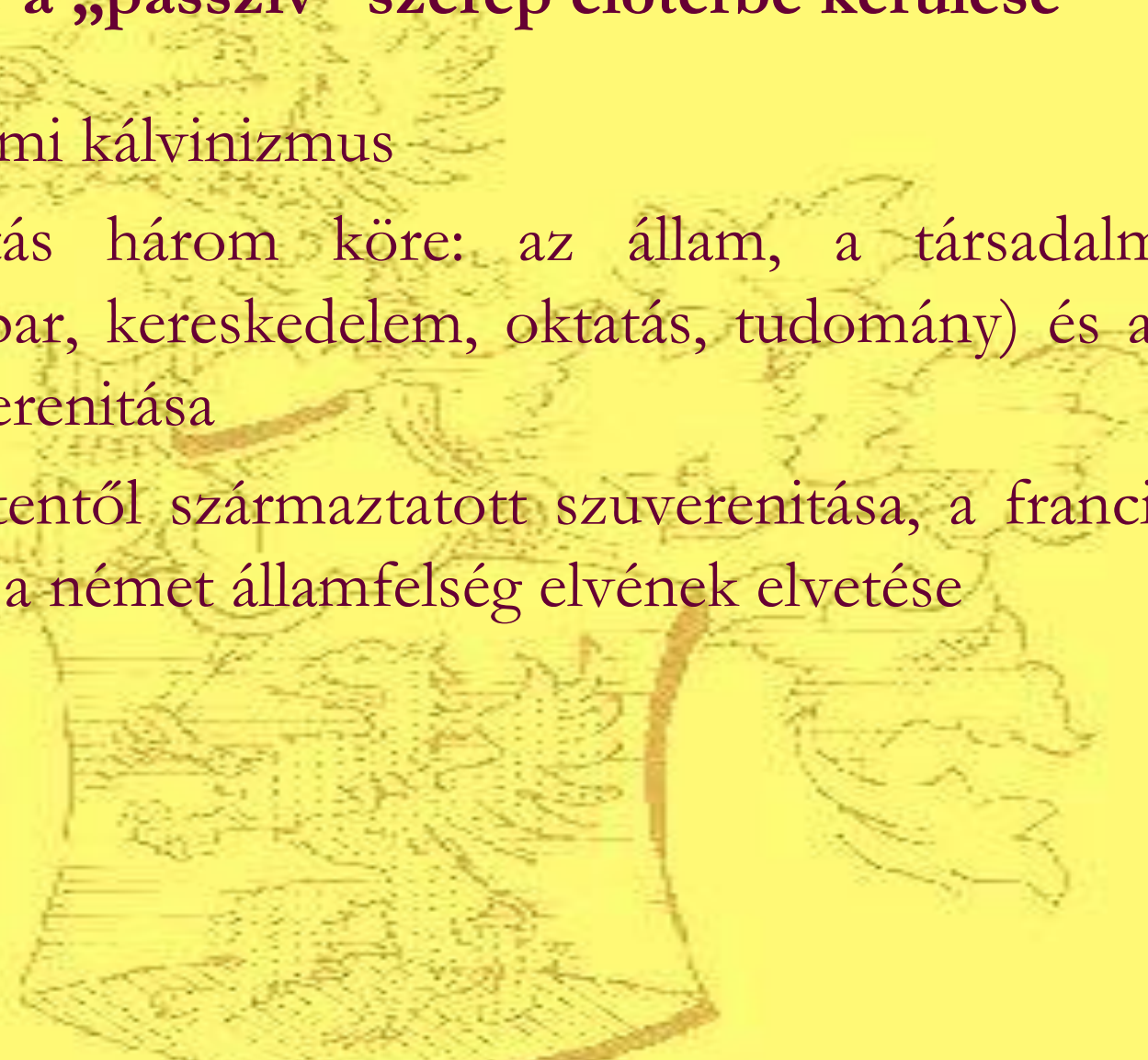
3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

„A történelem folyamán azonban feltárult egy olyan terület, amelyen a keresztény testvéri érzületnek egészen új formában kell megnyilvánulnia ahhoz képest, amit a korábbi századok felismertek és megtettek – a szociális kérdéstről van szó. Ez hatalmas feladatot jelent, s amennyiben eleget teszünk neki, örömtelibb választ adhatunk a legmélyebb kérdésre, az élet értelmének kérdésére.” (Adolf von Harnack: *A kereszténység lényege*)

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

A holland történelmi kálvinizmus

- A szuverenitás három köre: az állam, a társadalmi életkörök (ipar, kereskedelem, oktatás, tudomány) és az egyház szuverenitása
- Az állam Istentől származtatott szuverenitása, a francia népfelség és a német államfelség elvének elvetése

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

A holland történelmi kálvinizmus

- Társadalmi életkörök – az állam korlátozott beavatkozási jogköre: életkörök határainak tiszteletben tartatása + életkörön belül a gyengék védelme (gazdasági erőfölénnyel való visszaélés, állami támogatás, versenyszabályozás) + pénzübeli terhek közös hordozásának biztosítása (méltányos adózás)
- Egyház: „szabad egyház szabad államban”, lelkiismereti szabadság biztosítása + hitvalló egyháztagok közéleti szerepvállalásának kálvini elve

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

- A vallási/lelki élet hanyatlása, a protestáns identitás kulturális vetülete: a liberális teológia konfesszionális határainak elmosódása, a kultúrprotestantizmus térhódítása
- Az 1867. évi kiegyezés + az 1895. évi XLIII. tc. a vallásügyi kiegyezésről
- Kései kapitalizmus protestáns etikai alapjainak hiánya
- Református társadalmi csoportok válsága: köznemesség rendi pozícióinak megrendülése, parasztság városokba vándorlása → földkérdés és munkásság problémája: munka és tőketulajdon kérdésének előtérbe kerülése
- Rendi alkotmány és vallásszabadság védelme → társadalmi kérdések előtérbe kerülése

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

Kálvinizmus-reneszánsz

- Lelki/pietista kálvinizmus: belmissziói mozgalmak
- Egyházas kálvinizmus: debreceni ortodoxia, hitvallási alapok erősítése, Országos Református Lelkészegyesület
- Történelmi kálvinizmus magyarországi megjelenése
- Liberális teológia társadalmi kérdések iránti érdeklődése
- Makkai Sándor és Ravasz László közvetítő szerepe, az erdélyi örökség

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns

szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

Liberális teológia

- Bartók György: egyének lelki újjászületése → szociális problémák megoldása + munka fontossága és mérsékelt fogyasztás (Kálvin) + modern állam beavatkozási felelőssége az ipari/kereskedelmi életbe + vallás hatása alá vetett államhatalom (Kálvin, Kuyper)
- Szóts Farkas: vállalkozói kedv nagyobb mértéke protestáns területeken + protestáns elveken nyugvó önkormányzati, népképviseleti elvek alapján szerveződő államok nagyobb gazdasági teljesítménye (Weber, Troeltsch) + reformáció szabad vizsgálódásán alapuló tudományos haladás ipari fejlődést elősegítő szerepe + munkaadói-munkavállalói érdekellentét megjelenése, feloldás az egyéni erkölcsi felelősség alapján

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

Liberális teológia

- Bernát István: XIX. századi kapitalizmus nemzeti lélektől idegen jellege, külső okok szerepe, vidéki területek leszakadása, fogyasztási minták és munkakultúra ellentéte + nagytőke állami preferálása és szélesebb rétegek kapitalizálódásának hiánya → protestáns etikán nyugvó kapitalizmus lehetetlensége + keresztyén erkölcs és művelődés kitüntetett szerepe a társadalmi problémák kezelésében (Troeltsch, Harnack), iskolarendszer jelentősége (Apáczai) + gazdagok vagyonnal járó kötelezettségeire intése az egyház részéről + adórendszer szociális szempontok szerinti átalakítása (Wagner)

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

Liberális teológia

- Kováts J. István: egyház kapitalizmus szolgálatába szegődésének problémája (Sombart), evangélium szociális üzenetének fontossága (Harnack) + szocialisztikus kísérletek evangéliumi szellemiséggel ellentétes jellege + kálvinizmus arisztokratikusan demokratikus jellege, iskolarendszer kitüntetett szerepe (Kálvin, Apáczai) + szélsőséges liberalizmus és etatizmus elutasítása: magántulajdon elismerése, de a tőke, földállomány és munkalehetőségek igazságosabb elosztása, evangélium egyént átható lelke útján az egyén és közösség érdekeinek egyeztetése

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns

szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

Sebestyén Jenő: Szuverenitás körei – 1937/38. *Református etika*

- Állami szuverenitás: levezetett szuverenitás, népfelség elve=liberalizmus + német államfelség elve=nemzeti szocializmus, fasizmus, kommunizmus elvetése
- Társadalmi életmegnyilvánulások szuverenitása: Istentől levezetett, állami szuverenitástól független → kálvinista társadalmak alkotmányos szabadságjogainak forrása
- Egyházi szuverenitás: lelkiismereti szabadság biztosítása, nemzeti közösség fennmaradását veszélyeztető egyházi törekvésekkel szembeni állami fellépés lehetősége
- Állam kötelezettsége: polgárok vagyonának védelme, szabadság biztosítása életfeltételek megteremtéséhez, munkához, erkölcsös meggazdagodáshoz, de nem állami állásbiztosítás+munkanélküli segély (Kuyper)
- Méltányos adóterhelés (Kálvin, Laskai, Apáczai) + polgárok adófizetési morálja

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

Sebestyén Jenő: Kálvinista politika szükségessége

- 1913. *A magyar protestantizmus problémája* „...sohasem szabad szem előtt tévesztenünk és elejtenünk azt a nagy gondolatot, hogy a kálvinizmus elsősorban nem nemzetmentő szociológia, nem kulturfilozófia, nem politika, hanem vallás, a keresztyénség legtisztább formája s minden egyéb értéke csak ez után és ebből következik, de viszont az összes többi értékeknek azután a világon mindenütt, minden nemzet életében egyforma következetességgel belőle kell következnie...”
- 1920. Kálvinista Politikai Szövetség: államéletet negligáló lelki kálvinisták kritikája, politikai szektarizmus vádja + egyházas/ortodox kálvinizmusnak a korábbi évszázadok vallásszabadság-védelemben érvényesülő református gondolkodásának elégtelensége

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

Sebestyén Jenő: 1911. *Kálvin és a kapitalizmus*

„...a magyar kálvinizmus azért nem ilyen erős és gazdag anyagiakban, mert nem olyan erős hitéletében sem, nem vagyunk olyan igazi kálvinisták, így hazai példákön nem mutatható be Kálvinnak a kapitalizmus kialakulására gyakorolt hatása”

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

Sebestyén Jenő: Kapitalizmus-értékelés

- Modern gazdasági élet alapja: tőkebefektetés → Kálvin kereskedelem fontosságának felismerése + kamatértelmezésének meghatározó jelentősége (Harnack)
- Korai kapitalizmus: szakadatlan munkavégzés + fogyasztási aszkézis, tőkefelhalmozás célja: munkaalkalom teremtése + jótékonyosság
- Ipari kapitalizmus: tervszerű, rendszeresen beosztott szorgalom megtartása + vallásos gondolkozás kihűlése, aszkézis szellemének elvesztése → új vállalkozói osztály: pénzszerzés öncélúvá válása, saját dicsőségért végzett munka (Troeltsch) + spekulációk, munkások kizsákmányolása, gazdasági erőfölény, kisvállalatok tönkretétele

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

Makkai Sándor

- Kálvinizmus kapitalista világhoz történő alkalmazkodási képessége (Troeltsch)
- Gépesítésre épülő kapitalizmus lelki-szellemi alapjainak elvesztése, ember feleslegessé válása, egyéniség megsemmisülése (Bernát, Kováts J.)
- Munkakultúra helyett a fogyasztás kultúrájának előtérbe helyeződése (Troeltsch, Harnack, Sebestyén)
- Egyén szabadságának megőrzése, lelki megújulás igénye, kollektivistá társadalmi kísérletek elutasítása

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns

szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

Ravasz László: Szuverénítás-autonómia

- 1932. 1932/33. évi költségvetési vita: az autonómiák elvesztése, az etatizmus térhódítása, kollektivista társadalmi kísérletekkel szembeni fenntartás (Makkai)

„A konszolidáció természeténél fogva könnyen átalakul etatizmussá. Az elmúlt tizenkét esztendő legnagyobb veszedelmét – talán nem is jó szót mondok – legnagyobb kísértését az etatizmusban látom. A magyar nemzet az utolsó tíz év alatt politikailag mindig kézben volt, mindig egy emberként állott vezetői mögött (...) De eközben az történt és történik, hogy az állami funkciók lassanként elsorvasztják a társadalmi autonómiákat és egészséges, autonóm, teherbíró, öntudatos, társadalmi és gazdasági alakulásokat... hasonló veszedelem az, hogy egyetlen egy lapra van feltéve a nemzet egész jövődjéje. Hányszor történt meg a magyar történelem folyamán, hogy a nemzeti és a nemzet életösztöne szempontjából

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns

szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

elleneséges kormányzattal szemben az egészséges kifejlett autonómia, a különböző testületek ősi ereje ellenállott és a nemzeti élet kontinuitását megmentette... Ez azonban ma már megszűnt. A vármegye nem az, ami volt, a gazdasági élet egy burkolt állami működés, amelynél ellenzéki vita tárgya az, hogy a kormányzat van-e a bankok kezében, vagy a bankok vannak-e a kormányzat kezében, az egész közegészségügy, a szociálismunkák, a társadalombiztosító kezén államilag szocializálva vannak és azok a tényezők, amelyek annyiszor dicsőségesen állották meg a helyüket a múltban – és ezek között elsősorban az én egyházamra gondolok – az állammal olyan kapcsolatba kerültek, amelynek révén autonómiáról most már csak elméletben lehet beszélni. Ez pedig felfogásom szerint nemcsak ennek az egyháznak a kára, hanem ez nagy nemzeti veszedelem, egy nagy alkotmánybiztosíték hiánya, mert bármiféle politikai fordulattal szemben tökéletes mértékben ki van

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns

szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

Ravasz László: Szuverenitás-autonómia

- 1936. *Vallás, egyház, társadalom*: a szuverenitás különböző szintjei (Kuyper)
- = a nemzetnek alárendelt állam szuverenitása: nemzet anyagi és erkölcsi javainak védelme, társadalmi életkörök határainak megvonása
- = társadalmi életkörök relatív szuverenitásának állami támogatása
- = egyén szuverenitása: lelkiismereti szabadság + egyéni minőség fejlesztésének joga és Isten előtti kötelezettsége az eleve elrendelés tükrében
- = egyház szuverenitása: „szabad egyház szabad államban”, egyházak közötti viszony állami szabályozása + állami vezetők tevékenységének egyház általi megítélése (Kálvin, Apáczai)

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

Ravasz László: Kapitalizmus-kritika

- 1916. *Mi a liberálizmus?*: kapitalista gazdaság jogi szabályozása: gazdasági erőfölény (Bernát, Kováts J., Sebestyén)
- Növekvő társadalmi kihívások: baloldali mozgalmak, fasizmus és nemzetiszocializmus, keresztényszocializmus és korporativizmus

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

Ravasz László: Kapitalizmus-kritika

- 1921. *A szocializmus evangéliuma és az evangélium szocializmusa*: munka és tőke elkülönülésének problémái, gazdaság és állam összefonódása, szocialisztikus gazdaság válságérzékenysége, magántulajdon ösztönző szerepének hiánya, a sáfárság gondolata: élet munkára s nem élvezetre rendeltetése (Kálvin)
- 1939. *A református keresztyénség szociális tanításai*: isteni demokrácia és a kiválasztás arisztokratikus elve (Apáczai), az aszketikus protestantizmus Isten dicsőségét szolgáló tőkefelhalmozása, fokozott munka és böjt (Harnack, Troeltsch), egyén lelki megújulása (Bartók, Bernát, Kováts J., Sebestyén)

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

Ravasz László: Kapitalizmus-kritika

„aki anyagi javakból többet bírt, mint a saját munkájának egyenértéke, ezzel a többlettel más emberek munkájának értékét foglalta le. Így állott elő a tőke. A tőke már magában is él, miután munka-energia halmozódik fel benne, s miután él, magát meg akarja tartani azzal, hogy mind több és több munkát szív fel magába. ... Nemsokára úgy állt a dolog, hogy tőkét szerezni munkával sem lehetett, tőkét elveszíteni pedig munkátlansággal sem sikerült. ... Tehát mind kevesebb ember bírta az egyre növekedő tőkét és mind több ember, mind növekedő nyomorúság között szolgálta azt a maga lélekemésztő testi munkájával.” (1921)

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

„vajjon a gazdasági rendnek ez a központi organizációja lehetséges-e, vajjon nem buknék-e meg azon a törvényen, hogy a természeti erők kormányozhatók ugyan, de nem pótolhatók? ... mi pótolná a munka energiáját, ha az a hatalmas, természeti erő, mely az egész gazdasági rendszert hajtja, s mely a tulajdon ösztönének nevezhető, mesterségesen kihalna? ... az egységes gazdasági rendszer mellett egyetlen nagy krízis halálos csapást jelentene az egész emberiségre, míg így a krízis csak egyes ágakat érhet csupán s vesztesége kiegyenlítődik a másik ág nyereségében. Végül pedig és ez a legfontosabb, ez az egységes gazdasági rendszer megszabná a munka módját, idejét, minőségét, s vele valóban géppé degradálná az embert.” (1921)

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns

szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

„a tőke sem az egyené, sem a közé, hanem az Istené, minthogy egyedül Isten hatalmasabb, mint a tőke és egyedül Ő képes ura maradni a tőkének, Isten maga az abszolút tőke, mert csupa munka. Így az ember is annyiban tőke, amennyiben dolgozik és ezzel részt vesz Isten világteremtő munkásságában, vele életközösségbe jutván. Isten a maga tőkéjét sáfárookra bízta. ...

Függetlennek kell lenni az anyagi javaktól, mivel az nem a mienk, hanem Istené, így független legyen az is, akire átmenetileg bízott, akit a vagyonnal szemben csak a puritánság menthet meg, azon evangéliumi gondolat, hogy az élet munkára és nem élvezetre adatott. De függetlennek kell lennie annak is, akinek még nincsen vagyona, hiszen van sok minden egyebe, ami értékesebb, mint a vagyon: halhatatlan lelke, erkölcsi világának szépségei, az emberi személyiségnek egész

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

Ravasz László: Kapitalizmus-kritika

„Az ember helyét a mindenségben az Isten dicsőségének szolgálata határozza meg, az ember értéke abban áll, mennyire tud engedelmes eszköz lenni Isten kezében, az Ő világművészi célja szolgálatában. Minden embernek megvannak egészen sajátos hivatásai, mely Isten rendelése, s ehhez a megfelelő tehetséget, képességet Isten adja, ezért a helyes társadalomszerkezet az, ha mindenki arra a helyre jut, ahová legalkalmasabb, senki sem marad azon a helyen, melyet nem tud betölteni. Ez viszont ellentétben áll minden kaszt- és céhrendszerrel, kiváltsággal, társadalmi előjoggal, jobbágysággal, egy isteni demokrácia alapjait teremti meg, az isteni kiválasztás arisztokratikus elve alapján.

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns

szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

Igy a munka olyan erőfeszítés, amely a pályán a képességeink önfeláldozó felhasználását jelenti, Istennek azon ajándéka, hogy részt vehetünk az Ő világteremtő műve dicsőségében, így nem érdem, amiért ellenszolgáltatás jár, még csak nem is tisztán kötelesség, hanem kiváltság. S így nem a munka tart el minket, hanem az áldás, melyet Isten a munkánkra ad, hiszen Isten mindenkiért, akit teremtett, elvállalta az eltartás kötelezettségét, amit viszont egy felséges és állandó rend keretében valósít meg. Isten ezen alkotó rend felett örködik, védi a munkát azzal, hogy védi a bérét is, így védi azzal szemben is, aki adja, hogy le ne alkudja, rabszolgasolddá ne csökkentse, látszatjavakkal ne pótolja, de azzal szemben is, aki kapja, hogy abból erkölcs, műveltség, egészség, egyszóval élet származzék, ne olyanra fordítsa, amely lelkét és testét elpusztítja.”

3. Az ipari kapitalizmus es a protestans

szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

„A javak megszerzésének, felhasználásának és megtartásának nagy történelmi törvénye a böjt, ugyanis ha az ember sokkal kevesebbet él fel, mint amennyit felélhetne, a munkájával sokkal több javat termel, mint amire szüksége van, előtte áll a javaknak önmagukban való felhalmozódása és foglalata: a tőke. A protestantizmus aszketikus ága, a kálvinizmus megteremtett a fokozott munka és fokozott böjt árán egy óriási társadalmi tőkefelhalmozódást, a keresztyén kapitalizmust. A tőke rendeltetése Isten dicsőségének szolgálata, azt kell vele tenni, amiből mindenkinek lelki és testi haszna lesz, így támadnak a felhalmozott tőkéből kórházak, árvaházak, iskolák, akadémiák stb. A keresztyénség ezt az istenes kapitalizmust nemcsak megbecsüli, hanem tulajdonképpen termeli, melyben az egyén csak eszköz, a magántulajdon csak módszer, hogy az egyén kezdeményező-készségét, az egyéni erőfeszítés többletét felhasználhassa.” (1939)

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

- Korai kapitalizmus: protestáns területeken a vállalkozói kedv, az önkormányzati, népképviselői elvek érvényesülése, szabad vizsgálódás elvén nyugvó tudományos haladás gazdasági teljesítményt növelő hatása, kálvinizmus kapitalizmushoz történő kapcsolódása (Szóts, Makkai), munkaetika, szorgalom és fogyasztáskorlátozás jelentősége, tőkefelhalmozás munkahelyteremtési és jótékonyági szerepe (Bartók, Sebestyén, Ravasz), kereskedelem és kamat kitüntetett szerepének felismerése (Sebestyén, Ravasz)

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

- Modern ipari kapitalizmus: szorgalom megtartása + vallásos gondolkodás kihűlése, aszkézis szellemének, lelki-szellemi alapjainak elvesztése (Sebestyén, Makkai, Ravasz), szorgalom helyett a kockázatvállalás jutalmazása, modern fogyasztási minták elterjedése, vidéki területek leszakadása, magyar kapitalista fejlődés nemzeti lélektől idegen jellege, külső okok szerepe (Bernát), állam nagyipart támogató szerepe, gazdasági erőfölénnyel való visszaélés (Bernát, Sebestyén, Ravasz), tőke-munka ellentét kiéleződése (Szóts, Bernát, Kováts J., Makkai, Ravasz)

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

- Szociális problémák egyének lelki újjászületésén keresztül történő megoldása, munkaetika és fogyasztási aszkézis (Bartók, Szóts, Bernát, Kováts J., Sebestyén, Makkai, Ravasz)
- Állam – társadalmi életkörök – egyház szuverenitása, államhatalom vallási hatalom alá vettetése egyének útján (Bartók, Sebestyén, Ravasz), gazdasági erőfölénnyel való visszaélés állami korlátozása (Bernát, Kováts J., Sebestyén, Ravasz), modern állam beavatkozási kötelezettsége ipari-kereskedelmi életbe (Bartók), adórendszer szociális szempontok szerinti átalakítása (Bernát), méltányos adóterhelés (Kováts J., Sebestyén, Ravasz) + polgárok adófizetési morálja (Sebestyén)

3. Az ipari kapitalizmus és a protestáns szociáletika: a „passzív” szerep előtérbe kerülése

- Magántulajdon fontossága, kollektivista társadalmi kísérletek és etatizmus elutasítása, baloldali mozgalmakkal, fasizmussal és nemzeti szocializmussal szembeni idegenkedés (Bernát, Kováts J., Sebestyén, Makkai, Ravasz), tőke, földállomány és munkalehetőségek igazságosabb elosztása, munkanélküli segély helyett munkahelyteremtés (Kováts J., Sebestyén, Ravasz), a sáfárság gondolata (Makkai, Ravasz)
- Iskolarendszer kitüntetett szerepe, a kálvinizmus arisztokratikusan demokratikus jellege, szellemi-lelki arisztokrácia kiválasztódása (Bernát, Kováts J., Sebestyén, Makkai, Ravasz), egyház fegyelmező szerepe a vagyonnal és munkával járó felelősség tárgyában (Bernát, Ravasz), államhatalom intése egyház részéről (Ravasz)

Összefoglalás

- „aktív” kapitalizmusformáló szerep gyengesége ↔ „passzív” kritikai szerep jelentősége + köztes korszak aktivitásának közjogi orientációja
- a protestáns etika korszakokon átívelő gondolatai: munka/hivatásetika és fogyasztási aszkézis, munka-tőke kapcsolat – a sáfárság gondolata, szorgalom versus kockázatvállalás jutalmazásának kérdése, verseny/vetélkedés társadalmi szerepe – gazdasági erőfölénnyel való visszaélés, a kamat intézményének jelentősége, a méltányos adóterhelés gondolata, a társadalmi működés egyéni lelki megújuláson keresztül történő javítása, az iskolarendszer kitüntetett szerepe
- „kapitalizmus szelleméhez” történő protestáns ragaszkodás: kollektivista társadalmi-gazdasági kísérletekkel szembeni idegenkedés, szabadelvű megoldások fenntartása

Köszönöm a figyelmet!

